

עיר בחולות: מגורי העולים לרגל בני רובין, שנות ה-30 (אוסף המושבה האמריקאית, ספריית הקונגרס)

זיארה, מוסם ומקאם בנבי רובין

על קורותיו והתפתחותו של אתר "נבי רובין" בשפך נחל שורק

אבות האומה הישראלית, כמו גם נביאי ישראל, זכו באסלאם האורתודוקסי לכבוד מיוחד ולמעמד רם. הקוראן הזכיר את שמותיהם של אחדים מהם, והאסלאם העממי הפלסטיני העצים עוד יותר את מעמדם והתייחס אליהם כאל נביאים קדושים. קברי אחדים מהם, דוגמת קברי האבות בחברון, קבר רחל, קבר יוסף וקבר שמואל הנביא, הם חלק מרשימה ארוכה של מקומות מועדפים על מוסלמים פלסטינים להשתטחות ול"זיארה" – עלייה לרגל לקברי נביאים וקדושים. בצד הזיארה של יחידים או של קבוצות קטנות, התפתח באסלאם העממי הפלסטיני גם ה"מוסם" – מועד קבוע בשנה לזיארה המונית לקברי קדושים – ואולם רק קברי קדושים אחדים זכו למוסם.

שני אירועי המוסם שמשכו אליהם קהל רב יותר מכל זיארה אחרת, נקשרו לקבריהם של שני נביאים הקשורים בבני ישראל: נבי מוסא (משה), על הדרך מירושלים ליריחו, ונבי רובין (ראובן בן יעקב), כ-13 ק"מ מדרום ליפו, ליד שפך נחל שורק. אמנם המקורות היהודיים אינם מצביעים על מקום קבורתם המדויק של נביאים אלה, אך בעבור האסלאם העממי הפלסטיני והמאמינים, עצם קיומם וזיהוים היו לעובדה מוגמרת.

מחמוד יזבק

ד"ר מחמוד יזבק הוא מרצה בכיר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת חיפה.

"שרים שירים לכבודו של הנביא"

לא ידוע מי קבע לראשונה את מיקומו של קבר נבי רובין, ואף לא ידוע מתי זכה לקדושה והפך למקום עלייה לרגל. המקום הוזכר בפעם הראשונה בספר "כיתאב אל-אשאראת אלר מערפת אל-זיאראת" (האותות המכוונים לביקור קברי הצדיקים) של אבו אלחסן אבו בכר אלהרוי, שערך מסע ארוך לקברי קדושים ברחבי המזרח התיכון, וביקר בקבר בשנת 1174. אלהרוי ציין ש"קברו של רובין (ראובן) בן יעקב נמצא מחוץ לעיר רמלה לכיוון מערב לצד הים המלוח", אך הוא לא הוסיף פרטים, ולא ידוע אילו מבנים היו באותה העת מעל הקבר, אם בכלל. אזכור מפורט מזה של הקבר הופיע בספר "אל-אונס אל-ג'ליל פי תאריח' אל-קודס ואל-ח'ליל" (תולדות ירושלים וחרון) של איש ירושלים מוג'יר א-דין אל-חנבלי, שנכתב לקראת סוף המאה ה-15:

מחוץ לרמלה מצד מערב ולצד הים המלוח נמצא משהד [מבנה הנצחה שכולל קבר ומעליו כיפה ומבנה גדול], נטען שכאן נמצא קברו של אדוננו רובין בן יעקב, עליהם השלום. זהו מקום מפורסם, ורבים מתאספים כאן מרמלה, מעזה וממקומות אחרים. הם שוהים כאן מספר ימים ומוציאים כספים רבים. [בדרך כלל] קוראים פסוקים קוראניים ושרים שירים לכבודו של הנביא. המשהד נבנה על-ידי אדוננו השיח' שיהאב א-דין בן ארסלאן.

עדותו של מוג'יר א-דין אינה מבהירה כיצד זכה הקבר למוסם. רבים סבורים שבעקבות גירוש הצלבנים פעלו הממלוכים לאסלאמיזציה של אזור החוף, בין השאר באמצעות עידוד הזיאהרה לתורים המצויים על הדרך הראשית בין קהיר לדמשק, לצורך חיזוק השליטה וההגנה על האזור. בשנת 1933 פענחו החוקרים א"ל מאיר ויעקב פינקרפלד כמה שורות שנחקקו על גבי אבן שהונחה בפתחו של חדר שהוקם מעל קבר רובין. על פי הכתובת, המשהד שתיאר מוג'יר א-דין נבנה בידי תמראז אל-אשרפי, מושל עזה הממלוכי בשנת 1431. זאת ככל הנראה בהשפעת השיח' שיהאב א-דין (1352-1440), מנהיג סופי בעל שם ותלמידים רבים, שנהג להתייחד ליד הקבר.

בתקופת שלטונו של מוחמד פאשא אבו נבוט ביפו (1805-1818) עלתה רמת הביטחון באזור, וחל גידול במספר משתתפי המוסם של נבי רובין. אבו נבוט שיפר את הדרכים המובילות למקום, הקים מערכת של סבילים (רהטי מים) בדרכים המובילות לאתר ובסביבתו ודאג לאספקת צורכי העולים. בין השאר דאג להפוך את שבטי הבדווים באזור לגורם מסייע לעולי הרגל, ושילם להם שכר קבוע בעבור שמירה על הדרך ובעבור תחזוקת סבילי המים והמקום כל ימות השנה.

פיתוחו של המקום וביסוסו

על פי התיאורים שבידנו, עד הפיכת יפו לבירת נפה (קדא) בראשית המאה ה-19 לא חלו שינויים רבים במעמדם של הקבר והמוסם שלו. המקום נוהל בידי בני משפחת אל-תאג'י אל-פארוקי מרמלה, צאצאי השיח' רסלאן, וההקדש של המקום נהנה מהכנסותיהם של כ-33,000 דונם של קרקע חקלאית באזור סרפנד ונבי רובין, שהשלטונות ייעדו לניהול ענייני המקום. ההכנסות שימשו לאחזקת המבנה ולשירותי הסעדה (סימאט – בית תמחו) של מבקרי הקבר בימי המוסם.

בשנת 1899 הוחלט במנהל הקדא של יפו להרחיב את הקומפלקס של נבי רובין, שהפך למוסם המרכזי באזור החוף. המשימה הוטלה על מנהל ההקדש של נבי רובין, עבד אל-מג'יד אל-תאג'י, שמימן את הפרויקט מכספי ההקדש ושהובטח לו כי אוצר המדינה יחזיר לו את כל ההוצאות. ואולם, מההתכתבות שבידינו עולה שאוצר המדינה החזיר בסופו של דבר רק חלק קטן מההוצאות האדירות.

לאחר סיום השלטון העות'מאני עבר ניהול ההקדשים והמקום – כשאר המקומות הקדושים האסלאמיים – לידי המועצה המוסלמית העליונה, ועד 1948 המשיך הממונה על הקדשי המקום לקיים את בית התמחו השנתי במקום. ניהול 33,000 הדונמים עבר אף הוא לניהול המועצה המוסלמית העליונה, וזו יזמה פרויקטים רבים במרחב, שחלקם נראים עד ימינו: הקמת ברכות מים, חפירת בארות, בניית תנורים לאפייה, התקנת משאבות מים ועוד. נוסף לאלה יזמה המועצה נטיעה של כ-10,000 עצי אקליפטוס לייבוש הביצה באזור.

בניגוד למוסם של נבי מוסא, שנערך באזור מדברי וצחיח ושהביקור בו ארך לא יותר משלושה ימים, שהוקדשו לפולחן הדתי, המוסם של נבי רובין נמשך כחודש ימים ורוב השהייה במקום נוצלה לבייליים "חילוניים". העדויות שבידינו מציינות שבמקום נערכו בין השאר מרוצי סוסים, תחרויות שיט, תחרויות היאבקות, הקרנת סרטים ומופעים. הביקור ברובין היה בדרך כלל ביקור משפחתי, שהשתתפו בו נשים וגברים כאחד. לכן תיארו רבים את העלייה לרגל כמסע למקום בילוי קיצי.

הזיאהרה לנבי רובין נמשכה באופן רצוף במשך מאות שנים, והופסקה ב-1948. מאז לא נערך מוסם במקום, האתר הזנח, החולות כיסו חלקים גדולים מהמתקנים באתר, וצריח המסגד (שנבנה בשנת 1889) נהרס בשנת 1993. בשנים האחרונות החלו מאמינים יהודים לפעול במקום, הסמלים האסלאמיים הוסרו ממנו, ובמקומם הונחו סמלים יהודיים. כך הופך לאטו המקום העתיק של נבי רובין לאתר פולחן יהודי.